

УДК 341.176НАТО:327.51(477)

Піскун Д. В.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАТО НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню стратегії розвитку НАТО в умовах пошуку адекватних відповідей на сучасні виклики міжнародній та європейській безпеці. На основі порівняльного аналізу Стратегічних концепцій НАТО 1991, 1999, 2010 та 2022 років розглянуто еволюцію пріоритетів та змісту політичних й воєнних завдань Альянсу, а також визначено особливості поточної Концепції в частині оцінки сучасних викликів міжнародній безпеці. У цьому контексті аналізовано перспективи євроатлантичної інтеграції України, з огляду на сучасні загрози територіальній цілісності нашої держави та необхідність усвідомлення основних засад і принципів діяльності міжнародних безпекових структур.

Ключові слова: НАТО, стратегія розвитку НАТО, Стратегічна концепція НАТО, виклики міжнародній безпеці, зовнішня політика України.

Постановка проблеми. Загострення проблеми забезпечення міжнародної та європейської безпеки після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року актуалізувало для НАТО пошук адекватних відповідей на ці виклики, необхідність перегляду загроз безпеці Альянсу, закріплених в стратегічних документах раніше, а також пріоритетів його розвитку в нових умовах в контексті вдосконалення механізмів забезпечення колективної безпеки його країн-членів.

Крім того, актуальності цієї проблематики надає прагнення України набутти членства в Альянсі і подання нею у

2022 році заявки на вступ до цієї організації. Партнерство України та НАТО є важливою складовою нової архітектури загальноєвропейської безпеки, а також вагомо впливає на обороноздатність нашої країни, реформування безпеки й оборони за стандартами Альянсу. Необхідність вступу України до НАТО виступає як основний спосіб гарантування безпеки країни, що активізувався після початку агресії Росії в Україні у 2014 році. Тривала співпраця та наявність довіри між Альянсом та Україною сприяла наданню Україні зброї та введенню санкцій проти країни-агресора після початку повномасштабної війни Росії проти України. Хоча ці дії вживають держави-члени НАТО, а не власне Альянс, однак у цих питаннях він виконує координуючу роль.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблематика еволюції Організації Північноатлантичного Договору (НАТО) вже давно перебуває у площині наукових інтересів як вітчизняних, так і закордонних дослідників. В контексті підготовки цього дослідження перевага надавалася роботі з міжнародними документами, зокрема, було зроблено порівняльний аналіз змісту Стратегічних концепцій НАТО 1991, 1999, 2010 та 2022 років в контексті зміни пріоритетів та змісту політичних й воєнних завдань цієї організації, а також загроз міжнародній безпеці.

Разом з тим, було розглянуто Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору (1997 р.) [15] та визначено нормативно-правові засади реалізації курсу України на євроатлантичну інтеграцію, зокрема, розглянуто Стратегію зовнішньополітичної діяльності України (2021 р.) [14].

Крім того, були використані наукові публікації, які стосуються дослідження актуальних проблем та перспектив розвитку НАТО відповідно до Стратегії

2022 р. в умовах нової міжнародної реальності. Зокрема, на особливу увагу заслуговує дослідження «Після Мадрида: НАТО, аспіранти та партнери з розширеними можливостями» [8], підготовлене у вересні 2022 року командою авторів за редакцією Г. Шелест, в якому міститься порівняння концепцій 2010 та 2022 років на предмет положень, які стосуються партнерів НАТО загалом, з особливим акцентом на Австралії, Боснії і Герцеговині, Грузії, Йорданії, Фінляндії, Швеції та Україні.

Метою статті є аналіз стратегії розвитку НАТО на сучасному етапі крізь призму можливостей для України.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи стратегію розвитку НАТО на сучасному етапі, варто проаналізувати зміни у пріоритетах та змісту політичних і військових завдань Альянсу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., а також особливості його відносин з Росією.

Для початку, слід зазначити, що Стратегічна концепція НАТО – це документ, який визначає стратегію розвитку Альянсу; містить довгострокові цілі, характер і основні завдання НАТО у сфері безпеки, можливості та виклики, з якими Альянс стикається у мінливому середовищі безпеки; а також роз'яснює елементи підходів Альянсу до безпеки та формулює керівні вказівки щодо його подальшої політичної та військової адаптації.

Можна констатувати, що з початку створення НАТО у 1949 році і до середини 80-х років минулого століття стратегічні керівні документи НАТО стосувалися лише сфери оборони її країн-членів і були засекреченими. Альянс був суто військово-політичним блоком, який протистояв Організації Варшавського Договору у біполярному суперництві між колективним Заходом, з одного боку, та СРСР з країнами соцтабору, з іншого. Тобто взаємна недовіра залишалася характерною рисою відносин між ними і лише після розгортання в СРСР перебудови та падіння Берлінського муру

між суперниками розпочалася нова сторінка у відносинах.

Для дослідження еволюції стратегічних пріоритетів розвитку Альянсу у постбіполярний період, слід проаналізувати Стратегічні концепції НАТО цього часу. Зокрема, переходом до нових геостратегічних та безпекових умов, які були зумовлені завершенням «холодної війни», стала Стратегічна концепція НАТО (1991 р.), яка принципово відрізняється від всіх попередніх (1950, 1952, 1957 та 1968 рр.).

Основним положенням цього документу був підхід до визначення безпеки, який, крім оборонного виміру, приділяв увагу політичним, економічним, соціальним, екологічним аспектам. Вперше цей документ мав неконфронтаційний характер, адже не було традиційно визначення «загрози зі Сходу» як головного дестабілізуючого фактору [1].

Разом з тим, у відносинах без ворожості та в співпраці радянський військовий потенціал і його нарощування, включаючи ядерний вимір, все ще вважався найважливішим фактором, який НАТО мала враховувати для підтримки стратегічного балансу в Європі. Нові ж ризики для Альянсу пов'язувалися з економічною та політичною нестабільністю, які мали місце на пострадянському просторі. Слід також відзначити, що у 1994 р. з метою реалізації цієї Концепції, НАТО розпочала програму «Партнерство заради миру», до якої залучилися 23 європейські країни та колишні республіки СРСР, що не були членами Альянсу [1].

Щодо наступної Стратегічної концепції 1999 року, то в ній зазначалося, що НАТО повинен обстоювати інтереси безпеки в умовах, які змінюються і які не завжди можна передбачити. Тому Альянс виробив ширший підхід до безпеки у ХХІ ст., який враховує важливість політичних, економічних, соціальних та екологічних чинників на додаток до

незамінного оборонного виміру. Цей широкий підхід створює підґрунтя для ефективного виконання Альянсом основних завдань у сфері безпеки і для його зусиль, спрямованих на розбудову ефективної співпраці з іншими європейськими і євроатлантичними організаціями, а також з ООН [12].

В цьому документі відзначено, що НАТО має: забезпечувати колективну оборону і посилювати трансатлантичний зв'язок, а також подбати про збалансованість сил, що дасть можливість європейським союзникам взяти на себе більшу відповідальність; розвивати свої відносини з країнами-партнерами і готуватися до приєднання нових членів; зберігати політичну волю і військові засоби, необхідні для виконання всього спектру місій [12].

Отже, основною ідеєю цієї стратегії стало вільне розширення Альянсу та запроваджувався План дій щодо членства (ПДЧ) – програма, покликана надавати допомогу країнам-претендентам у підготовці до можливого членства в НАТО [12].

Таким чином, у цій Концепції наголошувалося на позитивних змінах в стратегічному середовищі і маловірогідності великомасштабної агресії проти Альянсу із застосуванням звичайних озброєнь. Проте, терористичні атаки у США 11 вересня 2001 р. висунули на перший план загрозу тероризму.

Під час саміту в Бухаресті у 2008 році союзники НАТО привітали євроатлантичні прагнення України та Грузії до членства, але План дій щодо членства (ПДЧ) їм не надали, а у серпні того ж року, розпочалась російсько-грузинська війна та російська окупація Абхазії і Південної Осетії. Можна сказати, що НАТО, а також ОБСЄ і світ в цілому адекватно не відреагували на таку ситуацію, продовжуючи тісну співпрацю з Росією. Це можна пояснити, зокрема й тим, що у чинній на той час Стратегічній концепції НАТО (1999 р.) головним

завданням у галузі безпеки тоді визначалося забезпечення однієї з найголовніших передумов стабільного середовища безпеки євроатлантичного регіону, що ґрунтується на прагненні до мирного вирішення спорів.

Разом з тим, зважаючи на ці та інші обставини, у 2009 р. на Саміті Альянсу було прийнято «Декларацію щодо безпеки Альянсу» [5] на додаток до чинної тоді Концепції та рішення про підготовку до кінця 2010 р. нової Стратегічної концепції НАТО.

Зокрема, у «Декларації щодо безпеки Альянсу» 2009 року перелічено наступні всезростаючі глобальні загрози у сфері безпеки: тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки та кібернетичні атаки. Інші виклики, такі як енергетична безпека, кліматичні зміни, а також нестабільність, яка походить від хитких та неспроможних держав, також можуть мати негативний вплив на союзницьку та міжнародну безпеку [5].

Крім того підкреслювалося, що безпека Альянсу є все більш пов'язаною із безпекою в інших регіонах. Тому в цьому документі також зазначалося, що сильне, об'єднане партнерство між НАТО і Росією, що базується на повазі до усіх принципів Основного положення Акту НАТО-Росія від 1997 року та Римської Декларації від 2002 року, якнайкраще слугує на користь безпеці на євроатлантичному просторі і проголошувалася готовність до співпраці з Росією з метою подолання спільних викликів, які постають перед нами [5].

Під час саміту у Лісабоні 19 листопада 2010 р. була затверджена Стратегічна концепція НАТО «Активне залучення, сучасна оборона» [13]. Фундаментальною та постійною метою НАТО залишається забезпечення свободи та безпеки всіх її членів політичними та військовими засобами. Для досягнення даної мети сформульовані три головних завдання: колективна безпека, кризовий менеджмент та кооперативна безпека [13].

Головна мета оновлення Стратегічної концепції Альянсу полягала в тому, щоб офіційно зобов'язати країни - члени брати активну участь у забезпеченні безпеки союзу через операції та місії. Участь в операціях передбачає не тільки військову фазу, але й заходи щодо запобігання кризам, управління конфліктами та стабілізації після кризової ситуації. Стратегічна концепція передбачає тісну взаємодію з міжнародними партнерами НАТО, такими як ООН та ЄС, оскільки ці організації мають досвід та володіють певними інструментами, що не потребуватиме дублювання в Альянсі. Розширюється роль партнерів через більше політичне залучення і значну роль у конфігурації операцій під проводом НАТО, в яких вони беруть участь [3].

Насамперед концепція зосереджувалася на потенційних конвенційних загрозах від балістичних ракет та розповсюдження ядерної зброї, тероризму, екстремізму та транснаціональної незаконної діяльності на кшталт торгівлі людьми, кібератак, ризиків для енергетичної безпеки, тенденцій, пов'язаних із розвитком технологій та екологічних ризиках. Це давало доволі широкий спектр тем для співпраці з партнерами [8].

Під впливом істотних змін на міжнародній арені на Саміті у Мадриді у червні 2022 р. членами НАТО було прийнято нову Стратегічну концепцію, в якій знову підтверджено, що завданням НАТО є гарантування колективної оборони на основі підходу «на 360 градусів» та визначено три основоположних завдання Альянсу, а саме: стримування і оборона; запобігання і врегулювання криз; а також безпека шляхом співпраці [11].

Крім того відзначено, що основним призначенням ядерного потенціалу НАТО є збереження миру, запобігання примусу і стримування агресії і, доки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним альянсом. НАТО прагне безпечнішого світу для усіх; прагнемо створити таке

середовище безпеки, в якому в усьому світі зникла б потреба в ядерній зброї [11].

У Стратегічній концепції 2022 року визначено позицію НАТО щодо Росії та підтримку Україні. «Наш світ сповнений суперництва і непередбачуваний. Загарбницька війна РФ проти України похитнула мир й погіршила середовище безпеки. Жорстоке і беззаконне вторгнення Росії, неодноразові порушення нею міжнародного гуманітарного права, її жахаючі військові напади і звірства спричинили невимовні страждання і спустошення. Сильна і незалежна Україна є вкрай важливою для стабільності на євроатлантичному просторі» [11].

Таким чином, Росію у новій Концепції визнано найбільш значущою та прямою загрозою безпеці не лише для країн-членів НАТО, а й для миру і стабільності в євроатлантичному регіоні. Та попри все, Альянс «не прагне до конфронтації та не становить загрози для РФ» [11]. Разом з тим, НАТО більше не вважає Росію партнером, як було передбачено у попередніх концепціях.

У Стратегічній концепції 2022 р. вперше визначено ставлення НАТО щодо Китаю. Зокрема, зазначається, що «заявлені КНР амбіції та політика примусу кидають виклик нашим інтересам, безпеці та цінностям» [11].

Незважаючи на це, НАТО залишається відкритим для конструктивних контактів з КНР, в тому числі для досягнення взаємної прозорості, з метою захисту інтересів Альянсу у галузі безпеки [11]. Окремо відзначається, що поглиблення стратегічного партнерства між КНР і РФ, а також їхні взаємопідсилювальні намагання ослабити заснований на правилах міжнародний порядок, ідуть всупереч цінностям та інтересам Альянсу.

Щодо співпраці Україна – НАТО, то від початку проголошення незалежності України, було проголошено позаблоковий статусу країни, що означало забезпечення

мирного та рівноправного співіснування на рівні з іншими державами та співпраця з НАТО. У цьому контексті головним результатом став без'ядерний статус, отриманий у результаті підписання Будапештського меморандуму [7], та гарантії її безпеки. Так, Україна виходила з поля міжнародного протистояння.

Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України [9].

Формат відносин між Україною та НАТО на сьогодні визначено у Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, підписаній 09 липня 1997 р. з боку України президентом Л. Кучмою, а з боку Альянсу – Ген. секретарем Х. Соланою та лідерами 16 країн-членів [15] та у Декларації про доповнення Хартії від 21 серпня 2009 р. [4].

Події у 2014 році продемонстрували неспроможність «позаблокового статусу» України захистити територіальну цілісність і суверенітет нашої держави від зовнішнього втручання, тому було зроблено низку кроків для скасування цього статусу. Зокрема, у липні 2018 року, був прийнятий новий Закон України «Про національну безпеку» [10], а у лютому 2019 року внесено зміни до Конституції України [6], в результаті чого провідним напрямком зовнішньої політики нашої держави було проголошено курс на інтеграцію до ЄС та НАТО.

Основним інструментом здійснення реформ в Україні є річні національні програми під керівництвом Комісії «Україна-НАТО», започатковані ще в 2009 році. В програмах акцентується увага на положеннях щодо відповідності критеріям членства в НАТО, а також перехід сектору безпеки та оборони України на стандарти НАТО та зміцнення демократичного цивільного контролю [3].

Сьогодні наша держава є країною-союзником Альянсу, яка з червня 2020 року долучена до партнерства із розширеними можливостями НАТО. Українські військові брали участь у миротворчих операціях у складі НАТО, а також у спільних міжнародних навчаннях.

Висновки. Невід'ємним елементом розвитку НАТО в сучасному світі є його постійна трансформація, напрямки якої визначаються Стратегічними концепціями, які періодично оновлюються з метою врахування змін глобальної обстановки в сфері безпеки та забезпечення належної підготовки Північноатлантичного альянсу до виконання своїх основних завдань в нових умовах. Таким чином, концепція є основним документом, який визначає цінності та цілі Альянсу, висвітлює колективну оцінку викликів безпеці, що існують для країн-членів НАТО, та визначаються політичні і воєнні завдання з протидії цим викликам. Зокрема, в попередній Стратегічній концепції «Активна участь, сучасна оборона» (2010 року) були визначені три найактуальніші на той час основні завдання для НАТО: колективна оборона, кризисне регулювання та безпека на основі співпраці. Хоча в Стратегічній концепції НАТО 2022 року теж підтверджуються ці три основні завдання, по-іншому визначаються загрози міжнародній безпеці, сприйняття Альянсом своїх партнерів та суперників, а також бачення форматів майбутньої співпраці.

Спільним стратегічним інтересом НАТО і України на сьогодні є докладання зусиль, аби Росія не отримала вигод від своєї агресії. Досягти цього можна шляхом відновлення суверенітету України над всією її територією та через сприяння відбудови нашої країни. Україна повинна працювати над реформуванням Збройних Сил України та модернізувати їх у напрямку переходу сектору безпеки та оборони на стандарти НАТО.

Важливим кроком на шляху реалізації євроатлантичних прагнень нашої держави стало подання Україною 30 вересня 2022 р. заявки про вступ до Організації Північноатлантичного Договору, але за процедурою приєднання необхідно отримати запрошення від всіх країн-членів на вступ до НАТО, які зазвичай проголошуються на самітах цієї організації. Черговий такий саміт відбудеться влітку 2023 року і Україна чекає позитивного рішення від НАТО щодо цього, а також надання їй гарантій безпеки до набуття нею повноправного членства.

В контексті цього слід наголосити, що сьогодні спостерігається збільшення важливості України для НАТО з огляду на набутий нашою державою військовий досвід в умовах гібридної війни та повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року. Крім того існує необхідність розробки комплексного механізму забезпечення європейської та міжнародної безпеки з урахуванням геополітичної складової.

Перспективи подальших досліджень лежать в площині аналізу пошуків НАТО ефективних механізмів нейтралізації сучасних загроз міжнародній та європейській безпеці, а також шляхів активізації співробітництва України з Альянсом з метою пришвидшення набуття нею членства в цій організації.

Список літератури:

1. Бадрак В. Нова стратегічна концепція НАТО. Погляд на зміст.
URL: <http://surl.li/hurqa>
(дата звернення: 31.05.2023).
2. Бородай А. В. Україна та НАТО: шляхи співпраці та співробітництва *Регіональні студії*. 2021. № 26 С. 5–9.
URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/26/3.pdf>
(дата звернення: 31.05.2023).
3. Брежнєва Т. Стратегічна Концепція НАТО «Активне залучення, сучасна оборона». Аналітична записка, НІСД, 2011.
URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/strategichna-koncepciya-nato-aktivne-zaluchennya-suchasna-oborona>
(дата звернення: 31.05.2023).
4. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року, від 21 серпня 2009 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text
(дата звернення: 31.05.2023).
5. Декларація щодо безпеки Альянсу від 4 квітня 2009 р.
URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/news_52838.htm
(дата звернення: 31.05.2023).
6. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами).
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
(дата звернення: 31.05.2023).
7. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
(дата звернення: 31.05.2023).
8. Після Мадрида: НАТО, аспіранти та партнери з розширеними можливостями. За ред. Г. Шелест. Вересень, 2022
URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/10/NATO_partners-ukr_fin.pdf (дата звернення: 31.05.2023).
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (зі змінами)
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
(дата звернення: 31.05.2023).
10. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII.

- URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 31.05.2023).
11. Стратегічна концепція НАТО – 2022 ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року.
URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept-ukr.pdf
(дата звернення: 31.05.2023).
 12. Стратегічна концепція НАТО – 24 квітня 1999 року.
URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_27433.htm
 13. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного Договору, 19 листопада 2010 року.
URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_68580.htm
(дата звернення: 31.05.2023).
 14. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
 15. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору (9 липня 1997 року, Мадрид)
URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_002#Text
(дата звернення: 31.05.2023).

Piskun D. V. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov

NATO'S DEVELOPMENT STRATEGY AT THE CURRENT STAGE: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

The article is devoted to the study of NATO's development strategy in terms of finding adequate answers to modern challenges

to international and European security. On the basis of a comparative analysis of the NATO Strategic Concepts of 1991, 1999, 2010 and 2022, the evolution of the priorities and content of the political and military tasks of the Alliance is considered. The specifics of the new Concept regarding the assessment of modern challenges to international security are also defined. The main tasks for NATO today are collective defense, crisis management and cooperative security. The prospects of Euro-Atlantic integration of Ukraine are analyzed, taking into account modern threats to the territorial integrity of our state and the need to understand the basic principles and principles of international security structures.

The common strategic interest of NATO and Ukraine today is to make efforts so that Russia does not benefit from its aggression. Today, there is an increase in the importance of Ukraine for NATO in view of the military experience gained by our country in the conditions of a hybrid war and a full-scale invasion of the Russian Federation in February 2022. In addition, there is a need to develop a comprehensive mechanism for ensuring European and international security, taking into account the geopolitical component. Prospects for further research lie in the analysis of NATO's search for effective mechanisms to neutralize modern threats to international and European security, as well as ways to intensify Ukraine's cooperation with the Alliance in order to accelerate its acquisition of membership in this organization.

Key words: NATO, NATO's development strategy, NATO's strategic concept, challenges to international security, Ukraine's foreign policy.

*Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцентом Кадук Н. І.*

Стаття надійшла в редакцію 07.05.23.